

Fjölmenni á sundlaugarskemmtun.

Ólafur Valgeirsson

Sundlaugin í Selárdal

Í einhverjar árþúsundir hefur heitt vatn runnið niður klapparkoll skammt ofan við austurbakka Selár í Vopnafirði, nokkurn spöl fyrir neðan foss í ánni. Í opinberri skýrslu um jarðhita á Austurlandi frá 1964 er aðstæðum við uppsprettuna í Selárdal lýst svo:

Í Selárdal er sem kunnugt er laug, sem notuð hefur verið um langan tíma til sundkennslu. Vatnið er 45°C heitt þar sem það er tekið í þró, en úr því rennur það í laugina sjálfa. Mölin er orðin samanbókuð af kísilútfellingum úr vatninu og er sem allhörd steypa. Vatnið seytlar þarna víðar út um sprungur í basaltinu, en aðal lindin virðist koma milli basaltsins og malarlagsins. Aðal uppsprettan gæti því verið nokkuð frá þeim stað þar sem vatnið kemur fram. Vatnið virðist tengt basaltgangi, sem þarna liggur um gljúfrið þvert. Hann er nokkuð óreglulegur, en virðist stefna í norðaustur-suðvestur og sumstaðar um 28 m þykkur að því er virðist. Hann er þó það brotinn og ummyndaður að takmörk hans eru óljós.

Eitthvað þessu lík hefur uppsprettan í Selárdal blasað við fyrstu mönum sem lögðu leið sína í dalinn einhvern tíma í kringum árið 900. Vafalaust hafa Austmenn rekið upp stór augu því ekki voru þeir vanir því af sínum heimaslöðum að snarpehett vatn bullaði upp úr jörðinni fyrir fótum manna. Allt um það hafa menn án vafa snemma komist upp á lagið að nýta þessi þægindi til baða enda munu flestir Austmenn, sem hingað komu, hafa verið vanir við böð af sínum heimaslöðum. Þessa menningu fluttu landnámsmenn með sér til nýja landsins en hún varð að lokum undan að láta fyrir eldiviðarskorti, kólnandi veðurfari og rýrnandi landgæðum sem endaði með því að baðstofan, sem í upphafi var nákvæmlega það sem nafnið

segir, varð íveruhús og svefnstaður allra heimilis-manna.

Í sóknarlýsingu Hofssóknar frá 1840, sem Guttormur Þorsteinsson tók saman að beiðni Jónasar Hallgrímssonar, en hann var þá að draga að sér efni til Íslandslysingar, segir svo í kafla um sjúkdóma: „*Köld böð brúka sumir og nokkrir sækja Hróaldsstæðalaug, sem þykir góð við iktsýki.*“ Fullvist má telja að þetta hafi ekki verið nýjar fréttir heldur byggt á reynslu kynslóðanna og líklega hafa menn snemma komist upp á lagið að nota heita vatnið sér til heilsubótar þar sem hitastig og aðstæður voru jafnhagstæðar og í Selárdal. Í framangreindri sóknarlýsingu segir Guttormur að laugarnar séu tvær í Selárdalnum „.... niður

við ána, önnur að vestan, nálægt Hróaldsstöðum, en önnur þar á móts við að austan. Koma þær þar upp úr bergeninu en vatnsæðarnar eru mjórar og kraftlitlar. Garður er hlaðinn í kring og má þar lauga sig. Gjöra margir það á sumrum til heilsubótar og verður gott af.“ Enn má sjá merki um uppsprettuna Hróaldsstáðamegin og hún var með vissu notuð sem baðstaður í lok nítjánðu aldar og við upphaf þeirrar tuttugustu en hún hefur kólnað með tímanum og getur ekki talist brúkleg til þeirra hluta lengur enda nánast vatnslaus orðin.

Það mannvirki, sem var við uppsprettuna og kallað er „laug“, hefur verið hlaðnir veggir sem mynduðu setlaug á klöppinni framan við klettavegginn þar sem vatnið sprettur fram á nokkuð breiðu svæði. Með því fyrirkomulagi er næsta víst að laugin hefur þurft mikið viðhald. Seláin er ekki alltaf frýnileg í vorleysingum þegar hún beljar fram með jakaburði langt út fyrir venjulegan farveg enda þekkjast engar heimildir um leifar slíks mannvirkja við uppsprettuna. Óljósar fregnir eru af einhvers konar laug úr torfi og grjóti upp úr aldamótunum 1900 sem Seláin hafi hreinsað burtu skömmu síðar.

Á Þorláksmessu 1923 stofnuðu um 30 ungmenni í Vopnafirði ungmennafélag sem hlaut heitið „Vopni“. Samkvæmt heimildum virðist sem þetta hafi verið önnur tilraun til slíks félagskapar í Vopnafirði en sú fyrsta hafi ekki átt sér langa lífdaga. Líkt og tíðkaðist með ungmennafélög á þessum árum létu félagsmenn sig mjög varða ræktun lands og lýðs. Giltu nokkuð strangar reglur um hegðun og háttalag félagsmanna, á fundum var sett ofan í við félaga sem brutu reglur og þeim jafnvel vísað úr félagini fyrir „stórvægilegar“ yfirsjónir. Félagsmenn öflluðu meðal annars tekna með heyskap, fyrst á lánstúnnum eða engjum en síðan á sléttum sem þeir ræktuðu sjálfir. Heyið seldi félagið síðan með góðum hagnaði því allt var unnið í sjálfbøðavinnu.

Meðal áhugamála félagsmanna var að koma á sundkennslu á félagsvæðinu en sundkennari, sem leitað var til, taldi öll tormerkí að kenna sund án þess að hafa aðgang að volgu vatni. Það er síðan á fundi í félagini 29. júlí 1928 að talað var fyrir því að byggja „sundþró norður við Selá“. Var þessu vel tekið af félagsmönnum og samþykkt að þetta verkefni skyldi verða „aðalstefnumið“ félagsins og verkið unnið á vori komanda. Hér var ekki

látíð sitja við orðin tóm því í fundargerð frá 28. júlí 1929 kemur fram að „kostnaður við byggingu sundlaugarinnar hefði orðið 2440,00 kr.“. Að sögn Jónasar Árnasonar var mannvirkið vígt „einn sunnudag í bezta veðri“.

Í síðustu fundargerð félagsins, sem er dagsett 20. nóvember 1929, er rætt um „starfrækslu“ sundlaugarinnar og talið nauðsynlegt að koma á sundkennslu um vorið. Það hefur ekki verið neitt áhlaupaverk að byggja sundlaug í afskekktum dal að „hjara veraldar“. Ef tekið er mið af efnum og ástæðum, samgöngum og tækni þessa tíma

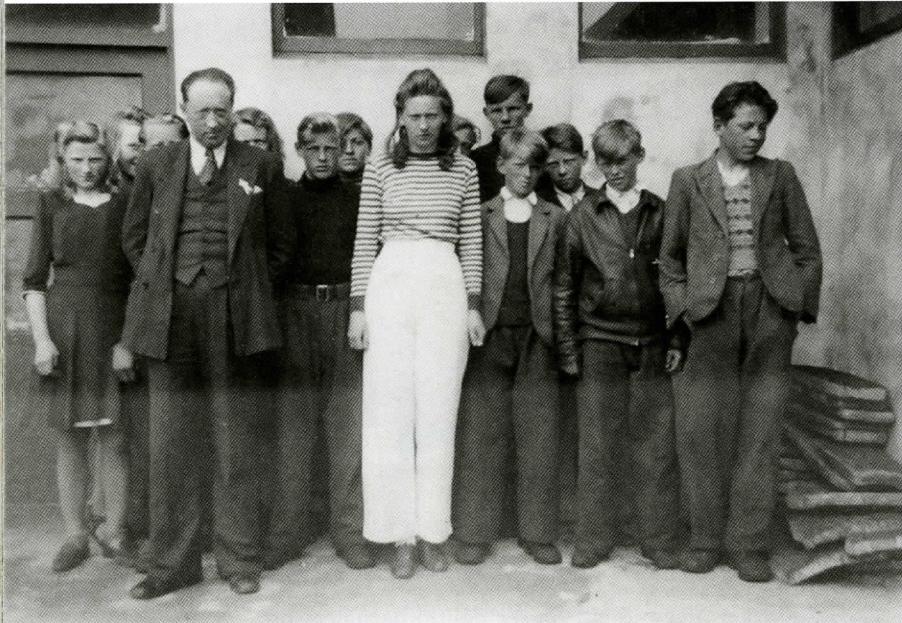
Sundlaugin í Selárdal 2011.

virkar áformið eitt og sér dálitið barnalegt og fullkomlega óraunhæft í upphafi kreppunnar miklu enda virðist svo sem sundlaugarbyggingin hafi riðið félagini að fullu, það hafi lagt upp laupana í framhaldinu. En þrátt fyrir allt stóð eftir frábært framtak fátaekra ungmenna með hugsjónaeld í hjarta sem voru reiðubúin að fórn stopulum frístundum sínum í sjálfbøðavinnu í þágu framfara samfélagsins.

Sundlaugin var í sjálfu sér einföld að allri gerð og hefði farið langt með að standast nútímakröfur um sjálfbærni og afturkrafni. Steyptir voru upp þrí veggir og myndaði kletturinn, þar sem vatnið streymdi fram, hinn fjórða; botninn lagði náttúran til í formi klappar sem hallar út eftir og þar var laugin dýpst. Ekki er höfundi kunnugt um mál á lauginni og ekki hægt að glöggva sig á þeim eftir að jarðvegi var jafnað yfir nánast allt laugarstæðið um 1980.

Var nú allt kyrrt um hríð og sundlaugin í Selárdal varð fljótt sjálfsagður hluti af umhverfinu. Vopnfirsk ungmenni námu hina eðlu sundlist í nýju lauginni og krankir sóttu sér bót meina í heita vatnið við þægilegri aðstæður en áður. Laugin reyndist hið mestu þing og líkleg til langra lífdaga enda gerð úr steinsteypu og reist á bjargi.

En Selá var ekki búin að segja sitt síðasta orð og í gríðarmiklu vorhlaupi 1941 ruddist hún með jakaburði upp í laugina og sprengdi út norðurhornið. Nú voru góð ráð dýr en hagleiksmenn slógu upp trépili í gatið og hlóðu steinlímdu grjóti upp með því að utan og þannig var laugin notuð í nokkur ár. Ekki er ljóst hve lengi laugin var í notkun með þessum frágangi. Þó er víst að svo var í ágúst 1943 en þá varð þar banaslys þegar ung kona frá Hámundarstöðum drukknaði í lauginni.

Vopnfirðingar á sundnámskeiði á Þórhöfn
1946 eða 1947.

Pessi viðgerð var þó aldrei fullnægjandi og haustið 1947 hefjast ungmenni Vopnafjarðar enn handa við laugarsmíði á bökkum Selár. Í þetta sinnið er það nýtt ungmennafélag, „Einherjar“, sem hefur forystu um framtakið og þá sérstaklega B-deildin svo kallaða sem var í norðursveitinni en naut dyggrar aðstoðar A-deildarinnar á Tanga. Einhverjir fleygðu því á milli sín að C-deildin, í austursveitinni, hefði ekki viljað sitja hjá með hendur í skauti og frekar en gera ekki neitt tóku félagar hennar sig til og byggðu félagsheimilið Staðarholt við Hof, rétt sisvona meðan hinar deildirnar einbeittu sér að framkvæmdum við sundlaugina.

Reynslunni ríkari fluttu menn nú laugarstæðið innar, hærra og fjær forynjunni þó hún væri svo sem nógú sakleysisleg að sjá í haustblíðunni meðan Lási í Skuld sagði fyrir um landmótnun undir laugarkarið. Kýrin frá Breiðumýri horfði stóreyg á framkvæmdirnar en hana hafði matráðskonan tekið með sér svo væri hægt að hafa útá grautinn á morgnana.

Í öðru tölvublaði tímaritsins Gerpir frá 1948 er nafnlaus fréttapistill úr Vopnafirði. Þar er meðal

annars sagt frá framkvæmdum við sundlaugina og mynd sem sýnir menn að störfum í laugarstæðinu. Þar má sjá að búið er að steypa plötu laugarhússins, hlaða grjóti við innri endann og verið að móta laugarbotninn. Þetta hefur verið framkvæmdaár í Vopnafirði því um sama leyti er verið að reisa heimavistarskóla á Torfastöðum; vissulega framfarahugur í mönnum.

Laugin sjálf var með nokkuð hefðbundnu sniði þeirra sundlauga sem byggðar voru víða um land um þetta leyti. Notast var við teikningar frá Íþróttasjóði og laugarkarið 12,5 x 6 m, með eins til tveggja metra dýpi. Hlutverk Íþróttasjóðs við uppbyggingu íþróttamannvirkja var ákaflega mikilvægt og óhætt að segja að hann hafi skipt sköpum hvað það varðar. Sjóðurinn var stofnaður 1939 og þegar hann hafði starfað í 25 ár voru sundlaugar orðnar 74 á landinu, þar af 58 í kauptúnum og sveitum. Eins og fleiri landsmenn búa Vopnfirðingar enn að hollum verkum þessa ríkisapparats.

Loks er það vorið 1949 sem laugin stóð fullbyggð með húsi fyrir „20 nemendur auk sundkennara og ráðskonu“. Hér höfðu margar hendur komið að verki og lyft grettistaki í krafti samtakamáttarins. Mannvirkið kostaði stórfé og lungann úr því lögðu félagar í ungmennafélaginu Einherjar

til með einum eða öðrum hætti. Í tímaritsgrein 1951 gerir formaður byggingarnefndar, Kjartan Björnsson, grein fyrir nokkrum styrktaraðilum. Télur hann upp meðal annars Íþróttasjóð ríkisins, Vopnafjarðarhrepp, Sýslusjóð Norður-Múlasýslu og Fjórðungssamband fiskifélagsdeilda Austfjarða auk fleiri. Kjartan lýkur máli sínu svo: „Með byggingu þessarar laugar er leyst úr brýnni þörf Vopnfirðinga fyrir sundnámsaðstöðu, en áður urðu börn að fara burt úr héraðinu til sundnáms.“ Pessi ummæli benda til að þá hafi notkun laugarinnar frá 1928 verið aflögð fyrir nokkru og fóru vopnfirskir unglungar í Eiða og á Þórhöfn til sundnáms í millitiðinni. Hluti af framkvæmdunum við nýju laugina var að steypa upp safnþró á klöppinni þar sem heita vatnið spratt fram á nokkuð breiðu svæði. Því hefur ekki verið hægt um vik að hafa vatn í gömlu lauginni eftir að framkvæmdir hófust við hana.

Fyrsta sundkennsla í nýju lauginni hófst vorið 1949. Þetta vor var skelfilegt tiðarfari og lengi til þess jafnað vegna snjóþyngsla og illviðra enda stóð þessi fyrsta tilraun einungis í tæpa viku og mátti heita tæpt að börnin slýppu frá tilrauninni með

fullri heilsu; snjóhengjur fram á laugarbakkann og húsið kynt með lélegum olíuofnum, einum í hvorum svefnklefa. Var nú frekari sundkennslu frestað til sumars og var henni nýlokið þegar Jónas Árnason var á ferð í júlí. Hann segir í blaðagrein að sundnámið hjá vopnfirskum börnum sé „nokkurskonar heimavistar-skóli“. Það fyrirkomulag á sundkennslu hélst með sama hætti í kringum tuttugu ár, lengstum með þeim hætti að börnin dvöldu í hálfan mánuð á staðnum og lærðu sund en um og eftir 1970 var farið að keyra með börnin í sundnámið, heimildum ber ekki saman hvenær heimavistin lagðist endanlega af. Lengi eimdi þó eftir af timasetningu fyrsta ársins því sund var eingöngu kennt í júní fram til 1991 þegar farið var að kenna sund á haustin um leið og skólastarf hófst. Þó eru yngstu árgangarnir oftast einhverja daga á vorin, sérstaklega ef tið var rysjótt haustið áður. Höfundur man eftir sundkennslu í desember þegar sundnámið tafðist vegna verkfalls kennara. Þá var

Glaðbeittir strákar að þrífa laugina.

lindinni reyndust af sömu ástæðum ekki raun-hæfar. Því var fljólega gripið til þess ráðs að setja upp olíukyndingu til húshitunar og um leið kom möguleiki á að hita vatn í sturtur svo þær fylgdu í kjölfarið. Það er síðan ekki fyrr en 1980 þegar borhola kemur til sögunnar að hægt er að láta drauminn rætast um að nýta heita vatnið í sturt-urnar og til hitunar. Eftir það var sundlaugarhúsið í Selárdal eina hitaveituvædda húsið á svæðinu frá Fellabæ til Kópaskers. Þetta breyttist þó vorið 2012 þegar nýja veiðihúsið í Fossgerði var tengt við kerfið og jafnframt hófst dæling úr tveimur holum sem fram að þessu höfdu verið sjálfrennandi.

Þegar höfundur kom í fyrsta sinn að sundlauginni í Selárdal var hún í heldur bágþornu ástandi eftir áralanga vanhirðu. Engin hurð á járnum, allt brotið og bramlað og rollurnar búnar að leggja undir sig húsnaðið. Laugarkerið fullt af gróðri, grjóti og alls konar óhroða. Ekki hægt að segja að staðurinn væri aðlaðandi. En þetta breyttist allt þegar borað var veturninn 1979–1980. Við aukið vatn á staðnum kom

nýtt líf í starfsemina og á næstu árum var staðurinn tekinn í gegn og margt fært til betri vegar. Frá upphafi hafði laugin „gengið sjálfala“ það er staðið á sínum stað, opin og aðgengileg öllum sem lyst höfðu á að nota aðstöðuna, án eftirlits eða gjalda. Á þessu varð breyting sumarið 1991 þegar ráðinn var starfsmaður til að sinna eftirliti, gæslu og þrifum. Farið var af stað með tólf tíma vakt, sjö daga vikunnar, frá júnílokum fram að

Fannir í gilinu en hressir krakkar á sundnámskeiði.

laugarsvæðið lýst upp með vinnukösturum sem fengu orku frá ljósavél en gasluktir gáfu birtu í búningsklefum.

EKKI var aðstaðan 1949 merkileg á nútíma vísu. Engar sturtur voru í húsinu því ekki var nóg fall-hæð á heita vatninu. Því var notast við rör úti á bakka og má enn sjá á skjólveggnum ofan við nyrðri pottinn gatið sem það var leitt í gegnum. Hugmyndir um að kynda húsið með vatni úr

ágústlokum. Þetta fyrirkomulag hefur staðið í 22 sumur og gefist nokkuð vel. Höfundur hefur sinnt þessu starfi frá upphafi með ágætu samstarfsfólki en einnig verið þarna einn nokkur ár.

Í dag er sundlaugin í Selárdal að mörgu leyti til fyrirmynadar. Aðstaðan er ágæt, tveir heitir pottar, vaðlaug fyrir börnin og gríðarstór sólpallur með skjólveggjum sem er mikið notaður. Gæsla er við laugina two mánuði á ári og þá er rukkaður aðgangseyrir en utan þess tíma er laugin opin og aðgengileg. Reyndar er gefinn út opinber opnumartími frá kl. 6:30 til 23:00 en þar sem engin hindrun er á aðgengi utan þess tíma hefur hann lítið gildi. Á skilti kemur fram að þar sem ekki sé gæsla sé notkun á lauginni á eigin ábyrgð gesta. Þetta er í hnotskurn rekstrarform laugarinnar og frekar fátt um það að segja. Hún er því á hálfgerðu einskismannslandi; of mikið í hana lagt til að hún geti flokkast sem náttúrulaug og gengur of mikið sjálffala til að geta flokkast með „alvöru“ sundlaugum auk þess sem hún hefur engan fastan starfsmann. Milli „vertíða“ annast starfsmenn hreppsins þrif og klórun einu sinni á dag.

Eðli þessa rekstrar er með þeim hætti að ekki væri mögulegt að reka laugina með aðgangseyrinum einum og borga laun. Á síðasta ári námu tekjurnar, það er aðgangseyrir í rúmlega níu vikur, tæpum 600.000 krónum. Svona starfsemi gengi ekki nema niðurgreidd af almannafé. Aðgangseyrir er 300 krónur fyrir fullorðna og 150 krónur fyrir börn frá sex til sextán ára, það er á grunnskólaaldri. Yngri en það, eldri en 67 ára og öryrkjar fara hér í sund án endurgjalds. Sundlaugin er sem sagt skólabókardaemi um opinbera þjónustu sem gagnast fleirum en þeim sem borga kostnaðinn í raun; það er útsvarsgrreiðendur í Vopnafjarðarhreppi. Upplýsingar um aðsókn og innkomu hafa verið skráðar frá upphafi gæslu við laugina og hefur gestaföldi verið á bilinu 3.096 upp í 5.272. Sumarið 2012 voru skráðir gestir 3.171. Á 22 árum eru skráðir gestir 83.876 talsins.

Eitt er það í þessari skráningu sem vafalaust vekur athygli þeirra sem skoða. Gestum er skipt í fjóra hópa, heimamenn, aðkomumenn, útlendinga og Bakkfirðinga. Á sínum tíma var hugmyndin með þessu að reyna að gera sér grein fyrir hver notkun nágrannanna í norðri væri og meininger örugglega að plokka einhverja peninga út úr Skeggjastaðahreppi. Pannig er það algengt að einhverjur efnahagslegir hagsmunir liggi að baki skráningu upplýsinga um fólk, líkt og á tímum Ágústusar keisara forðum þegar hann létt boð út ganga að skrásetja skyldi alla heimsbyggðina. Framhald þeirrar sögu er alþekkt þó skattheimtan, sem lá til grundvallar, sé löngu gleymd.

Þegar þetta er tekið saman, í góubyrjun 2013, er framtíð sundlaugarinnar í nokkurri óvissu. Ljóst er að talsverðu þarf til að kosta svo að framtíðarrekstrarleyfi fáið fyrir hana og ber þar hæst meðhöndlun á vatni svo sýrustig standist kröfur laga og reglugerða um sundstaði. Höfundur er hæfilega bjartsýnn á farsæla lausn en vissulega væru það vonbrigði ef þetta ágæta mannvirki, sem hefur þjónað Vopnafirðingum og gestum þeirra í hálfan sjöunda áratug, yrði lagt fyrir róða. Samkvæmt gestakönnun frá árinu 2010 höfðu 71,1% innlendra ferðamanna komið í laugina og 75,3% ætluðu að koma þangað. Sömu hlutföll meðal erlendra ferðamanna voru 50% og 44,2%. Laugarinnar er getið í innlendum og erlendum ferðahandbókum og á undanförnum 22 árum hefur höfundur hitt marga aðdáendur sem koma í trekað ofan í gilið til fundar við þá einstæðu upplifun sem staðurinn býður og telja ekki eftir sér að leggja til þess lykkju á leið sína.

Öllum sem til þekkja ber saman um að Sundlaugin í Selárdal sé einstök í sinni röð. Vonandi fær hún að þjóna hlutverki sínu enn um sinn, heimamönnum og gestum til ánægju og heilsubótar.

Heimildaskrá

1. Árni Daniel Júlíusson, Jón Ólafur Ísberg og Helgi Skúli Kjartansson (ritstj.). (1993). *Íslenskur söguatlas*. Reykjavík: Iðunn.
2. Guðrún Kvaran (9. september 2008). *Afhverju er orðið „bað“ í nafn-inu baðstofa dregið? Varla vegna þess að fólk baðaðist þar*. Sótt 16. ágúst 2010 frá Vísindavefurinn: <http://visindavefur.is/?id=48383>
3. Gunnar Valdimarsson (14. júní 1957). «Vegleysusveit» sækir fram. *Þjóðviljinn* (130), 5.
4. Guttormur Þorsteinsson (1948). Austurland, safn austfirkra fræða. Í Halldór Stefánsson og Þorsteinn M. Jónsson (ritstj.). Akureyri: Sögusjóður Austfirðinga.
5. Jón Jónsson (1964). *Skyrsla um jarðhitaathuganir á Austurlandi*. Raforkumálastjóri, Jarðhitadeild. Reykjavík: Óútgefin skýrsla.
6. Jónas Árnason (28. ágúst 1949). Heyrt og séð á Vopnafirði. *Þjóðviljinn* (189. tbl.), 3.
7. Kjartan Björnsson (1951). Sundlaug Vopnafirðinga. *Gerpir* (5. árgangur, 2. tbl.), bls. 13-14.
8. Lesbók Morgunblaðsins (7. desember 1952). Ýmislegt um baðstofur. *Lesbók Morgunblaðsins*, 28 (46), bls. 21-23.
9. Sigurjón Friðriksson (1974). Vopnafjörður, Vopnafjarðarhreppur Norður-Múlasýslu. Í Ármann Halldórsson (ritstj.), *Sveitir og jarðir í Múlpingi* (bls. 53-187). Egilstaðir: Búnaðarsamband Austurlands.
10. Umgnennaflagið Vopni (1923-1929). Óútgefnar fundargerðabækur
11. Þjóðviljinn (5. janúar 1966). Nauðsynlegt að reisa Íþróttamannvirki fyrir 800 mil. kr. 5, 9.
12. Þorsteinn Þorgeirsson (27. nóvember 1979). Borað við sundlaug í Selárdal. *Dagur* (80. tbl.), 8.
13. Múlasýslur. Sýslu- og söknaþýsingar Hins íslenska bókmennafélags 1839-1874. Finnur N. Karlsson, Indriði Gíslason og Páll Pálsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 2000.

Munnlegar heimildir

14. Þorsteinn Þorgeirsson, fyrverandi bóndi á Ytra-Nýpi, 14. júlí 2010.
15. Konráð Ólafsson, fyrverandi sjómaður Vopnafirði, 21. júlí 2010.
16. Guðmundur Einarsdóttir frá Hámundarstöðum í Vopnafirði, 6. ágúst 2010.